

Slaba država i delimična zaštita: imovinska prava na Zapadnom Balkanu

Admir Čavalić i Mihailo Gajić¹

¹ Admir Čavalić je asistent na Ekonomskom fakultetu na Univerzitetu u Tuzli i predsednik NVO Multi; Mihailo Gajić je direktor ekonomske istraživačke jedinice Libertarijanskog kluba Libek iz Beograda. Autore možete kontaktirati putem elektronskih adresa: admir.cavalic@yahoo.com i mihailo.gajic@libek.org.rs

Zemlje Zapadnog Balkana (Srbija, Crna Gora, Makedonija, Bosna i Hercegovina, Albanija i Kosovo) kasne za drugim evropskim zemljama u tranziciji, kako u oblasti ekonomskog razvoja, tako i u pristupanju Evropskoj uniji. Iako su ove zemlje u brojnim oblastima izvele duboke reforme, naročito tokom procesa privatizacije i demokratizacije, u ovim zemljama imovinska prava nisu adekvatno zaštićena, što sputava ekonomski razvoj i društvene promene.*

Umesto da imovinska prava štite, izvršna vlast u ovim zemljama često narušava svojinska prava nad privatnom imovinom, u cilju dostizanja viših političkih ciljeva. Cilj ovog rada je da ukaže na razlike koje postoje između zemalja Zapadnog Balkana i njihove tranzicione putanje u odnosu na druge zemlje u tranziciji, kao i na uticaj koje ove razlike imaju na zaštitu imovinskih prava među zemljama regiona, sa posebnim osvrtom na Srbiju i Bosnu i Hercegovinu. U radu će biti predstavljeno trenutno stanje zaštite svojinskih prava u zemljama Zapadnog Balkana, sa fokusom na specifične studije slučaja koji su obeležili period tranzicije. Pored toga, rad će ponuditi skup preporuka da se unapredi stanje u oblasti poštovanja imovinskih prava na Zapadnom Balkanu, na osnovu komparativne analize.

Ključne reči: *imovinska prava, izvršna vlast, Zapadni Balkan*

UVOD

Privatna vlasnička prava na Zapadnom Balkanu jako su ugrožena, u poređenju sa ostatkom Evrope. Takođe, u ovoj oblasti postoje brojna nerešena pitanja. Počevši od statističkih teškoća u beleženju korišćenog i nekorišćenog zemljišta, imovinsko-pravnih i problema vezanih za funkcionisanje katastra, te bespravne gradnje i povremenih državnih mera u ovim oblastima, jasno je da stanovnici Zapadnog Balkana imaju slabo razvijen sistem vlasničkih prava i da su ona slabo zaštićena. Imovinska prava su osnova za razvoj ekonomskih sloboda, koje posledično povećavaju konkurentnost privrede i dovode do viših stopa ekonomskog rasta. Glavni cilj ovog rada je da ukaže na nizak nivo zaštite imovinskih prava u zemljama Zapadnog Balkana, što ponekada nije uočljivo iz podataka međunarodnih indeksa, kao i da putem deskriptivne analize ukaže na nekoliko mogućih uzročnika ovog stanja. Rad će takođe predložiti i moguća rešenja za javne politike za percipirane probleme, sa naglaskom na okruženje Bosne i Hercegovine i Srbije. U radu će biti predstavljene i dve studije slučaja sa ciljem da opišu neke od problema koji se tiču imovinskih prava na Zapadnom Balkanu: incident u Savamali u Srbiji i slučaj Nane Fate Orlović u Bosni i Hercegovini. Oba ova slučaja su klasični primeri uzurpacije imovinskih prava od strane državnih agenata.

ZEMLJE ZAPADNOG BALKANA

Zemlje Zapadnog Balkana (ZB) u mnogim aspektima kasne za drugim evropskim zemljama u tranziciji. Sam termin Zapadni Balkan je fluidan: prvo se koristio da označi nove zemlje koje su nastale raspadom Jugoslavije ali je uključivao Albaniju, a isključivao Sloveniju. Najvažniji faktor u određivanju granica regiona nije geografski već politički: članstvo u Evropskoj uniji. Stoga se očekuje da će obuhvat regiona nastaviti da se menja, slično tome kako je Hrvatska izgubila svoj status zemlje Zapadnog Balkana pošto je postala član EU 2013. Trenutno se smatra da se region sastoji od 6 entiteta: Srbije, Bosne i Hercegovine, Makedonije, Crne Gore, Albanije i Kosova*. Zemlje u regionu imaju značajno niži nivo ekonomskog razvoja nego zemlje u tranziciji iz Centralne i Istočne Evrope (CEE), niži nivo demokratije (premda skorašnji trendovi ukazuju na slabljenje pozicije zemalja u CEE), slabiju vladavinu prava, manje efikasne državne institucije i viši nivo korupcije, što prikazuju i međunarodni indeksi.

Tabela 1: BDP per capita, u USD iz 2016.

EU 15 ²	EU 8 ³	EU 3 ⁴	WB
43 990	15 970	9 650	5 160

Izvor: IMF, WEO database 2017.

² EU 15 su zemlje članice EU pre 2004, naime Francuska, Nemačka, Holandija, Belgija, Luksemburg, Italija, Velika Britanija, Irska, Danska, Grčka, Španija, Portugal, Švedska, Austrija i Finska.

³ EU 8 su bivše komunističke zemlje koje su se pridružile EU 2004, naime Estonija, Letonija, Litvanija, Poljska, Mađarska, Slovačka, Češka i Slovenija.

⁴ EU 3 su bivše komunističke zemlje koje su se pridružile EU 2007. (Rumunija i Bugarska) i 2013. (Hrvatska).

Tabela 2: Nivi demokratije (viša vrednost ukazuje na viši nivo demokratije)

EU 15	EU 8	EU 3	WB
94.9	89.0	83.7	62.8

Izvor: Freedom House, Freedom in the World 2017.

Tabela 3: Vladavina prava (viša vrednost ukazuje na snažniju vladavinu prava, maksimum 1)

EU 15	EU 8	EU 3	WB
0.78	0.70	0.60	0.53

Izvor: World Justice Project, Rule of Law Index 2016.

Tabela 4: Efikasnost državne administracije (rang u percentilima, maximum 100)

EU 15	EU 8	EU 3	WB
88.8	79.1	62.0	50.8

Izvor: World Bank, World Governance Indicators 2015.

Tabela 5: Korupcija (viša vrednost ukazuje na niži stepen korupcije, maksimum 100)

EU 15	EU 8	EU 3	WB
73.2	57.9	46.0	40.4

Izvor: Transparency International, Corruption perception Index 2016.

Tabela 6: Ekonomske slobode (viša vrednost ukazuje na viši nivo ekonomskih sloboda)

EU 15	EU 8	EU 3	WB
7.53	7.44	7.35	7.08

Izvor: Fraser Institute, Economic Freedom in the World 2016.

Dobra ilustracija kaskanja zemalja Zapadnog Balkana za drugim zemljama u tranziciji je proces evrointegracije. Iako su sve ove zemlje proglasile pristupanje EU kao jedan od svojih glavnih nacionalnih ciljeva, pred njima je i dalje dugačak put. Status zemlje kandidata dobile su Makedonija (2005), Crna Gora (2010), Srbija (2012) i Albanija (2014), dok se Bosna i Hercegovina⁵ i Kosovo* smatraju potencijalnim kandidatima. U isto vreme, zemlje CEE postale su članice EU 2004, a ove godine su čak i Rumunija i Bugarska proslavile desetogodišnjicu svog članstva u EU.

Zaštita imovinskih prava još jedna je oblast u kojoj zemlje ZB kasne za zemljama iz susjedstva, što se očitava i u vrednostima iz Međunarodnog indeksa svojinskih prava.

Tabela 7: Zaštita imovinskih prava

EU 15	EU 8	EU 3	WB
7.3	6	5.1	4.3

Izvor: International Property Rights Alliance, International Property Rights Index 2016.

⁵ Očekuje se da Bosna i Hercegovina dobije status zemlje kandidata do kraja 2017.

Hipoteza koju je izneo Danijel Trajsman⁶ tvrdi da su zemlje u tranziciji imale drugačije tranzicione putanje koje su nalikovale putanjama svojih suseda: zemlje Centralne Azije pomerile su se ka konsolidovanim tribalnim ili vojnim autokratijama, kao što su Pakistan ili Avganistan, zemlje iz regiona CEE približile su se socijalno liberalnoj Nemačkoj ili Austriji, a baltičke zemlje zaličile su na svoje nordijske susede sa javnim sektorom iz kojeg je odstranjena korupcija. Međutim, zemlje Zapadnog Balkana ne uklapaju se u potpunosti u ovakvo viđenje. Imajući u vidu njihovu geografsku poziciju, deluje nekonzistentno to što su se one, umesto da napreduju kao što su to učinile zemlje iz CEE, zapravo nazadovale ka stanju koje je bilo više nalik na ono u većini zemalja bivšeg Sovjetskog Saveza. Ovo je takođe vidljivo u oblasti zaštite svojinskih prava - privatna imovina, iako ustavno zaštićena, retko je u potpunosti zaštićena u praksi.

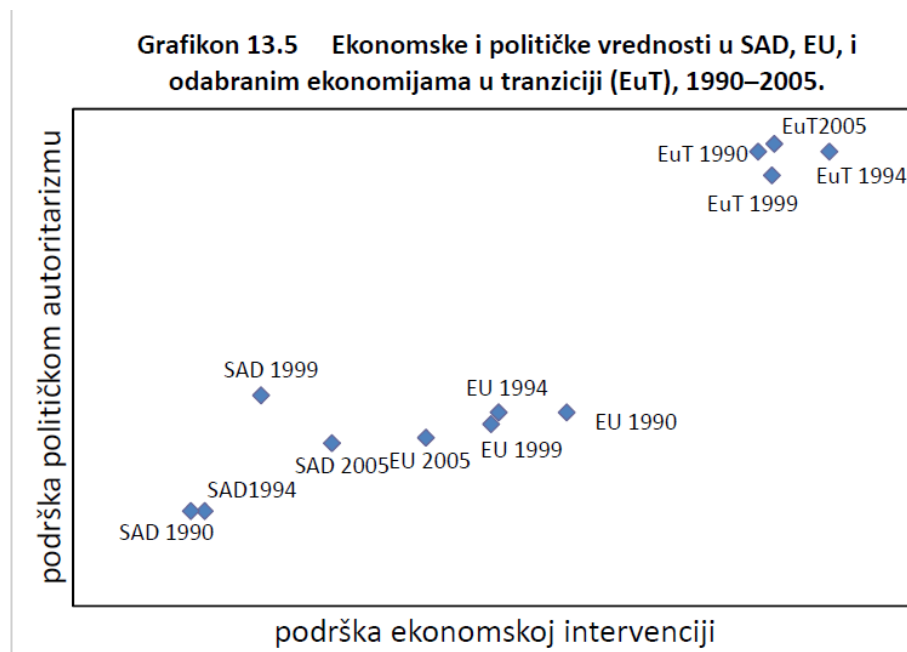
RAZLIKE U PUTANJI TRANZICIJE IZMEĐU ZEMALJA ZAPADNOG BALKANA I DRUGIH ZEMALJA U TRANZICIJI

Postoje jasne razlike između zemalja Zapadnog Balkana i ostalih zemalja u tranziciji vezanih za njihove tranzicione putanje od centralno-planske privrede i autoritarnog režima ka tržišnoj privredi i demokratskom poretku. Ovaj rad iznosi tezu da su ove specifične osobenosti dovele do slabijih performansi administracije, vladavine prava i zaštite svojinskih prava u zemljama Zapadnog Balkana u poređenju sa drugim evropskim zemljama u tranziciji. Pored toga, u njima postoje i isti problemi i slabosti koje su vidljive i u zemljama u tranziciji iz CEE. Glavna sličnost između zemalja CEE i ZB sastoji se u dominantnoj političkoj kulturi, koja se razlikuje od onih u Zapadnoj Evropi ili SAD, pri čemu se građani CEE značajno više zalažu za politički autoritarizam i ekonomski intervencionizam, mereno pomoću kompozitnog indeksa autoritarizma ili ekonomskog intervencionizma koji je kreirao Žerar Rolan na osnovu podataka iz istraživanja World Value Survey.⁷ Interesantan podatak iz ove analize je taj da postoji više raličitosti u vrednosti indikatora među klasterima zemalja (na primer, zemalja EU15 ili zemalja u tranziciji) nego što postoje među različitim zemljama iz istog klastera. Iako uzorak zemalja ne pokriva zemlje Zapadnog Balkana, nema jakih razloga da se ovi zaključci koji važe za zemlje u tranziciji iz CEE ne mogu odnositi i na njih.

⁶ Daniel Treisman, 'Political Economy After Communism', in A. Aslund, S. Djankov (eds), *The Great Rebirth: Lessons From the Victory of Capitalism Over Communism*. Washington DC: Peterson Institute for International Economics, 2014.

⁷ Gerard Roland, 'Transition in Historical Perspective', in A. Aslund, S. Djankov (eds), *The Great Rebirth: Lessons From the Victory of Capitalism Over Communism*. Washington DC: Peterson Institute for International Economics, 2014.

Grafikon 1: Podrška ekonomskom intervencionizmu i političkom autoritarizmu

Izvor: Gerard Roland, *Transition in Historical Perspectives* 2014. Na osnovu podataka iz World Value Surveys 1990, 1994, 1999, 2005.

Varijabla političke kulture ima snažne implikacije po jačinu institucija civilnog društva i po vitalnu ulogu koju one imaju u otvorenom društvu. Iako i dalje u zemljama u tranziciji postoji većinska preferencija ka demokratiji, ovakva politička kultura otvara prostor za kolebanja između demokratije i autoritarizma, što negativno utiče na vladavinu prava i zaštitu imovinskih prava, pošto autoritarni režimi imaju veću tendenciju nepoštovanja imovinskih prava u odnosu na režime u demokratskom poretku, ako se u obzir ne uzme nivo poreskog opterećenja.⁸ Sa slabim socijalnim strukturama i niskim nivoom poverenja, javlja se nizak nivo političke participacije među građanima, pa je teže da dođe do stvaranja širokih koalicija čiji glavni interes leži u zaštiti imovinskih prava putem vladavine prava i da ovakve pojave dovedu do rezultata, kao što je to primetio Daglas Nort⁹.

Međutim postoje i specifičnosti zemalja ZB koje mogu da objasne zašto ove zemlje imaju konzistentno lošije ocene u oblasti vladavine prava i zaštite svojinskih prava. Ovi specifični fenomeni su teško merljivi i ponekada su međusobno isprepletani, što otežava da se sagleda njihov pojedinačni doprinos trenutnoj situaciji. Na njih je, takođe, imala uticaj i dominantna politička kultura ali su i oni učestvovali u njenom oblikovanju. Ovi fenomeni su:

1) Nedostatak istorijskog iskustva sa vladavinom prava i nasleđe Otomanske imperije

Zemlje Zapadnog Balkana u svojoj istorijskoj perspektivi nisu provele značajan deo vremena u političkim zajednicama koje su pružale zadovoljavajući nivo vladavine prava. Svih 6 zemalja

⁸ Oporezivanje se takođe može okarakterisati kao kršenje imovinskih prava. Međutim, kako je u demokratskim režimima obaveza plaćanja poreza povezana sa pravom na političko delovanje i predstavljanje, u ovom slučaju ne može se primeniti klauza "nema plaćanja poreza bez političkog predstavljanja".

⁹ Douglass North, John Joseph Wallis, Barry R. Weingast, 'Violence and Social Orders'. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

regiona bile su deo Otomanske imperije od srednjeg veka do 1878. ili 1912.¹⁰ - države koja je bila na zlom glasu zbog slabih i neefikasnih institucija i široko rasprostranjene korupcije, barem u poređenju sa drugim evropskim zemljama iz okruženja, kao što je bila Habsburška monarhija. Srbija i Crna Gora postale su nezavisne 1878, dok je Bosna i Hercegovina bila okupirana od strane Austro - Ugarske. Kada su nove države na Balkanu prisvojile teritorije sa kojih se povukla Otomanska imperija 1878, one su razrušile prethodno izgrađene institucije i uspostavile nove. Iako su zakoni koji su usvajani uglavnom bili u skladu sa onim u drugim evropskim zemljama, njihova primena bila je slaba, a čak i kada su sudovi bili nezavisni, izvršna vlast bi mogla da ignoriše njihove presude. Ova situacija promenila se 1945. kada su komunisti preuzeli vlast nad regionom i inkorporirali sudstvo u partiju i od njega učinili samo delom izvršne vlasti, kao što je bio slučaj i u drugim zemljama u tranziciji. Međutim, druge zemlje u tranziciji su za razliku od zemalja Zapadnog Balkana tokom svoje istorije imale iskustvo sa vladavinom prava, dok su bile deo Austro-Ugarske ili tokom perioda između dva svetska rata.¹¹ Iako tvrdnja da je istorijsko iskustvo imalo značajan uticaj na razvoj vladavine prava deluje neverljivo, neka nova istraživanja pokazuju da ono može da oblikuje stavove i kulturu na takav način da se to ogleda u pozitivnim ili negativnim stavovima prema poštovanju svojinskih prava, kao što je to bio slučaj sa Stolipinovima zemljišnim reformama u 1906. i privatizacijom tokom 1990-ih u Rusiji.¹²

2) Domaća komunistička revolucija

Komunistički režimi koji su preuzeli vlast u regionu (Jugoslavija i Albanija) nakon II svetskog rata, smatraju se delimično i izvornim rezultatom unutrašnje revolucije i borbe protiv nacističke okupacije. Iako su uživali snažnu vojnu podršku Sovjetskog Saveza (i u nešto manjoj meri SAD i Velike Britanije), partizanske snage komunističkog pokreta otpora imale su široku podršku među stanovništvom kao i vojne snage koje su dostizale stotine hiljade boraca. Ovo je dovelo do snažne podrške za komunističke režime, koji su potom stavili sudstvo pod svoju kontrolu i uglavnom negirali privatna svojinska prava putem prisilne kolektivizacije, nacionalizacije i redistribucije imovine.¹³ Suprotno tome, komunizam je u CEE zemljama uglavnom uvezen na gusenicama sovjetskih tenkova, tako da su ga građani mnogo lakše odbacili tokom tranzicije.

3) Meki komunizam - manje autoritarna država

Socijalistička Jugoslavija bila je manje autoritarna u poređenju sa zemljama Istočne Evrope, naročito nakon 1953. i procesa destaljinizacije. Jugoslovenski socijalistički sistem bio je manje rigidan - Jugoslavija je bila zemlja osnivač Pokreta nesvrstanih i imala je veoma dobre političke odnose sa Zapadom. Režim uglavnom nije morao da brine o svom legitimitetu, tako da je

¹⁰ Naravno da postoje i manji izuzeci: teritorija Vojvodine na severu Srbije bila je deo Habsburške monarhije, kao i region Boke Kotorske u Crnoj Gori.

¹¹ Dugoročni uticaj ekonomskih i političkih institucija na ekonomski rast iscrpno je proučen u radovima Orta, Asemoglua, Robinsona, Isterlija i Dzilibotija. Dobra sinteza glavnih ideja iz oblasti institucionalne ekonomije može se pronaći u: Daron Acemoglu, James Robinson, 'Why Nations Fail: the Origins of Power, Prosperity and Poverty'. New York: Crown Business, 2012.

¹² Dower, P.C., and Markevich, A. (2014). A history of resistance to privatization in Russia. *Journal of Comparative Economics*, 42(4), 855-873.

¹³ Dobra sinteza na engleskom jeziku može se pronaći u: Stevan K. Pavlowitch, 'Serbia: the History Behind the Name'. London: Hurst Publishers, 2002; and Stevan K. Pavlowitch, 'A History of the Balkans 1804-1945'. New York: Routledge, 2014.

mogao da toleriše neke disidentske grupe, kao i kulturne uticaje sa Zapada, kao što su muzika i pop kultura, barem na nivou koji je bio mnogo viši nego u drugim komunističkim režimima. Albanija je izuzetak sa Zapadnog Balkana, sa snažnom staljinističkom diktaturom, koja je imala direktnu podršku SSSR-a na početku i kasnije maoističke NR Kine.

4) Nedostatak lustracije

Većina zemalja CEE donela je zakonske propise koji su se ticali lustracije - Čehoslovača (1991), Poljska (1992), Mađarska (1994), Estonija (1995), Litvanija (1999) i Rumunija (2006). Samo Bugarska i Letonija nisu donele specijalne zakone o lustraciji. Sa druge strane, zakoni o lustraciji na Zapadnom Balkanu usvojeni su samo u Albaniji (2008) i Makedoniji (2012). Izostanak lustracije, ljudi koji su radili za komunističku tajnu službu, tokom režima koji je bio optuživan za masivna kršenja ljudskih prava, stvorio je okruženje u kome su predstavnici bivšeg režima mogli da nastave da obavljaju visoke službene položaje i da napreduju, što je stvaralo prepreke inicijativama koje su se zalagale za vladavinu prava.¹⁴

5) Snažni neustavni veto igrači

Zemlje u regionu Zapadnog Balkana suočavaju se sa snažnim političkim snagama koje nisu deo uobičajenog političkog života. Ovi neustavni veto igrači nastali su usled toga što moć nije u potpunosti centralizovana unutar državnih institucija ili usled uticaja i moći koje poseduju određeni entiteti, koji se nalaze izvan sistema državnih institucija. Na primer, u većini ovih zemalja, religijske zajednice imaju značajan uticaj na određena politička pitanja, uključujući i ona koja nisu blisko povezana sa religioznim pitanjima. Moć ovih snaga varira od zemlje do zemlje, kao što to prikazuju podaci projekta Freedom Barometer, ali su oni snažniji u zemljama Zapadnog Balkana, dok gotovo da ih nema u starim članicama EU.¹⁵

Tabela 8: Neustavni veto igrači: veća ocena znači njihovu manju moć.

EU 4 ¹⁶	EU 8	EU 3	WB
9.58	8.23	7.50	5.00

Izvor: Freedom Barometer Europe 2016.

7) Nedostatak pritiska EU za implementacijom reformi

Da bi neka zemlja postala članica Evropske unije, ona mora da ispunjava kriterijume iz Kopenhagena: u oblasti politike, mora biti demokratija; u oblasti ekonomije mora imati održivu tržišnu privredu; a u oblasti prava mora da implementira zajedničku pravnu tekovinu EU (*acquis communautaire*) i da u njoj postoji vladavina prava. Samo zemlje koje su postale članice EU 1973. (Velika Britanija, Irska i Danska) i 1995. (Austrija, Švedska, Finska) imale su relativno lak zadatak da uvedu *acquis* u svoje pravne sisteme, pošto su sve bile demokratije sa uspešnim tržišnim privredama i vladavinom prava. Nasuprot tome, sve zemlje u tranziciji morale su da sprovedu duboke reforme, da bi mogle da kvalifikuju za ulazak u EU, imajući u vidu da su bile centralno-planske privrede sa autoritarnim režimima, koje se nisu pridržavale

¹⁴ Dvorakova, V., & Milardovic, A. (2007). Lustration and consolidation of democracy and the rule of law in Central and Eastern Europe. Zagreb: KAS, 2007.

¹⁵ Za bolje razumevanje ovog termina, kao i za informacije o neustavnim veto igračima u pojedinim zemljama, videti: Freedom Barometer Europe, Fridrich Naumann Stiftung, 2016.

¹⁶ EU 4 su Nemačka, Holandija, Belgija i Austrija. Ova grupa je izabrana jer Freedom Barometer Europe 2016. od razvijenih evropskih zemalja pokriva samo njih.

vladavine prava. Sama EU imala je nešto iskustva sa sličnim reformskim procesima, pošto su Grčka, Portugal i Španija takođe morale da sprovedu slične reforme tokom njihovog procesa pristupanja. Tokom pristupnog procesa zemalja CEE, EU je imala istaknutu ulogu - pružala je ne samo uzor, već je služila i kao sudija tokom procesa pristupnih pregovora, postavljajući ciljeve i mereći dostignuća. Evropska Komisija pružala je tehničku podršku prilikom reformi, kao i novčana sredstva ali njena najvažnija uloga bila je u političkom pritisku na pojedine zemlje, da bi one u potpunosti ispunile set postavljenih kriterijuma. Ovakav beskompromisni stav doveo je do širih i dubljih reformi u zemljama CEE, koje su 2004. postale članice EU, nego u Rumuniji ili Bugarskoj koje su joj pristupile 2007, Hrvatskoj koja je pristupila 2013. ili zemljama Zapadnog Balkana. Proces pristupanja EU više nije toliko primamljiv - godine bezbrižnog uživanja u dobrim prilikama su prošle, pa glasači u zemljama EU vide nove moguće države članice sa Zapadnog Balkana kao „siromašne rođake iz provincije” koji imaju mnogo koristi od članstva ali koji EU ne mogu puno doprineti. U isto vreme, evropska finansijska kriza duboko je prodrmla temelje EU, dovodeći do toga da političari i birokrate više pažnje posvete primarnim problemima - krizi evrozone, javnom dugu Grčke, izlasku Velike Britanije iz EU, migrantskoj krizi itd. Pored toga, istorija sukoba na Zapadnom Balkanu i mnogi nerešeni ili loše rešeni problemi (naročito na Kosovu, Bosni, Srbiji i Makedoniji), nastavljaju da podgrevaju već postojeće nacionalne ili etničke tenzije. U ovakvim uslovima, kao najveći problem, percepirana je politička nestabilnost. Pošto trenutna politička elita ova pitanja drži pod kontrolom, barem kratkoročno, a kako se duboke reforme, neophodne da se dostignu postavljeni kriterijumi za članstvo u EU, percipiraju kao politički skupovi za političku elitu zemalja Zapadnog Balkana, evropska birokratija pokazuje blaži stav prema Zapadnom Balkanu, nego što je to bio slučaj sa zemljama CEE. Moglo bi se reći da se zemlje Zapadnog Balkana pretvaraju da se reformišu, a da se EU pretvara da veruje da se reforme stvarno sprovode. Ovo je takođe omogućeno time što je većina reformi po svojoj prirodi zakonodavna, pa se usvajanje novog zakona smatra reformskim korakom, dok se često predviđa njegova stvarna implementacija.¹⁷ U zemljama sa slabim performansama javne administracije, visokom stopom korupcije i slabom vladavinom prava (što su sve karakteristike zemalja Zapadnog Balkana) glavni problem nije taj što ne postoje formalne procedure ili to što nisu visokog kvaliteta (iako često i ovo predstavlja problem), već njihova nepotpuna i arbitrarna primena. Ovakvo ponašanje od strane EU zvaničnika ostavlja značajnu mogućnost da zemlje Zapadnog Balkana nastave sa slabom primenom principa vladavine prava, što se prevodi i u nizak nivo poštovanja svojinskih prava, pošto se ovakvo ponašanje toleriše i ne dovodi do zastoja ili prekida u procesu pristupanja EU. Nadalje, ponekada se kršenje svojinskih prava u potpunosti zanemaruje, imajući u vidu političke posledice do kojih to može da dovede, kao što je slučaj sa incidentom u Savamali, koji je pokazao potpuno ovladavanje državnim aparatom u Srbiji ali čak nije bio ni pomenut u Izveštaju o napretku Srbije u pristupanje EU.¹⁸

¹⁷ Ovo je obično vidljivo u Izveštajima o napretku u evrointegracijama koje izdaje Evropska Komisija i koji su posvećeni pojedinačnim zemljama Zapadnog Balkana i gde se značajno veća pažnja posvećuje zakonskim izmenama nego procenama o njihovoj implementaciji.

¹⁸ Izveštaj o napretku Srbije u evrointegracijama naknadno je izmenjen amandmanima u Evropskom Parlamentu, koji su uključivali incident u Savamali, pozivajući na hitru istragu u ovom slučaju.

8) Etnički ili građanski sukobi

Dok su ostale zemlje iza Gvozdene zavese iskoristile priliku koja je nastala padom Berlinskog zida da uvedu demokratiju i tržišnu privredu, zemlje Zapadnog Balkana uglavnom su bile zaokupljene krvavim etničkim sukobima i izgradnjom nacije nakon raspada Jugoslavije. Albanija, iako nije bila u otvorenom ratnom sukobu, prošla je skroz krizu koja je bila slična građanskom ratu. Makedonija je takođe prošla kroz slične događaje 2001. Ratove na teritoriji Hrvatske, Bosne i Kosova ne treba ni spominjati. Sa izuzetkom Albanije, svi ovi sukobi bazirali su se na drugačijim etničkim pripadnostima, između većinske i manjinske grupe (ponekada čak i između manjinskih grupa). Svi ovi krvavi oružani sukobi (1991 - 1995, 1997, 1998 - 1999, 2001), učinili su demokratsku i ekonomsku transformaciju drugorazrednim pitanjem - prvorazredni cilj koji su postavile elite i koje je stanovništvo prihvatilo bio je pobjeda u ratu i uspostavljanje nezavisne nacionalne države ili kontrole nad teritorijom koja se smatrala „našom” (ili širenje njenog obima), odbrana nacije od „inostrane pretnje” i izgradnja nacionalnih političkih institucija, kao znaka nezavisnosti i suvereniteta, da bi tek nakon toga došlo vreme za uvođenje vladavine prava. Čini se da u zemljama Zapadnog Balkana ovo vreme nikada nije ni došlo.

Studija slučaja 1: Incident u Savamali u Beogradu

Tokom parlamentarne izborne noći 24/25. aprila 2016, grupa maskiranih lica je uz pomoć teške mehanizacije srušila grupu objekata u kvartu Savamala u centru Beograda. Tokom ovog incidenta, nepoznati počinioci su vezivali ljude i onemogućavali im kretanje (u pitanju su bili radnici obezbeđenja i obični prolaznici), kada su stanovnici kvarta obavestili policiju o tome, policija je odgovorila da nije nadležna za ovaj problem i da se obrate komunalnoj policiji; komunalna policija dala je isti odgovor. Pomenute zgrade (koje su bile nerezidencijalni objekti) srušene su do temelja.

Ovaj kvart povezuje se sa velikim investicionim projektom u nekretnine - Beograd na vodi - koji je tadašnji premijer, a sadašnji predsednik Srbije Aleksandar Vučić koristio kao jedan od glavnih tačaka svoje izborne kampanje. Zemljište na kome su se nalazili srušeni objekti biće iskorišćeno da se proširi obim projekta Beograd na vodi. Narednog dana nakon rušenja, iako su vlasnici uništenih objekata podneli žalbu policiji, gradski inspektorat za planiranje i izgradnju je po ubrzanoj proceduri uklonio ruševine, čisteći zemljište za buduću gradnju. Ovaj akt vandalizma zadobio je pažnju šire javnosti nakon pisanja nezavisnih istraživačkih medija kao i izveštaja zaštitnika građana, koji su optužili policiju i komunalnu policiju da su postupali po naređenjima najviših gradskih čelnika, da se ne mešaju nakon što su dobili pozive građana. Takođe su dobili i logističku podršku od javnog preduzeća koje se bavi elektrodistribucijom, koja je isključila struju u bloku, da bi sprečila da se neki od počinitelja povrede ako bi se presekli neki od kablova tokom rušenja. Grupe građana i NVO organizovale su nekoliko veoma posećenih demonstracija protiv ovog događaja, pozivajući beogradskog gradonačelnika da podnese ostavku.

Premijer Vučić je nakon nekog vremena na televiziji sa nacionalnom frekvencijom prvo izjavio da problem nije rušenje samo po sebi, već da se dogodilo pod okriljem noći i da bi on lično vozio buldožer preko tih objekata da bi osigurao investiciju Beograd na vodi. Nakon što su se protesti nastavili, mediji pod uticajem vlasti započeli su kampanju blaćenja ljudi koji su bili

uključeni u proteste, tvrdeći da su to "strani plaćenici". Na kraju, premijer je na televiziji izjavio da je ovaj događaj bio rad "kompletnih idiota" iz vrha gradske vlasti, bez navođenja konkretnih imena. Prošlo je više od godinu dana, Više javno tužilaštvo još uvek nije podiglo optužnicu protiv nepoznatih počinitelja, proglasilo se nenadležnim i dokumentaciju poslalo Prvom osnovnom javnom tužilaštvu, pravdajući se da se u konkretnom slučaju „eventualno radi o krivičnim delima iz nadležnosti osnovnog tužilaštva“, a nijedan od gradskih zvaničnika još nije odgovarao.

Studija slučaja 2: Fata Orlović – „Ne u mom dvorištu!“, Bosna i Hercegovina

Nana Fata Orlović je žena iz Bosne koja se više od 17 godina bori sa vlastima oko svoje privatne imovine. Fata je rođena u selu Hrnčići u okolini Bratunca, tokom okupacije Jugoslavije od strane sila Osovine, između 1940. i 1943. Bila je udata za Šaćira Orlovića, sa kojim je dobila sedmoro dece. Pre rata u Bosni (1992-1995), posedovala je četiri kuće i četiri štale. Tokom rata njena porodica prošla je kroz etničko čišćenje, prilikom koga je Fata izgubila muža Šaćira i 22 - 28 članova porodice, dok su sva njena deca postala izbeglice.

Fata je odlučila da se vrati u svoj dom u Konjević Polju 2000, gde je saznala da joj je kuća bila u potpunosti uništena. Ali čekalo ju je još jedno iznenađenje i to je trenutak kada je počela njena borba da zaštiti svoja imovinska prava – u njenom dvorištu je izgrađena pravoslavna crkva. Zapravo, crkva je bila podignuta 1996, odmah nakon rata. Ovo je bio tipičan čin markiranja teritorije zidanjem religijskih objekata, ali najveći problem bio je taj što je crkva bila izgrađena na tuđem zemljištu.

Sa devizom poštovanja svih religija i religijskih objekata, ali i vrednovanjem svojih imovinskih prava, Fata Orlović je započela svoju pravnu borbu „obične žene protiv sistema" da pomeri crkvu sa svoje zemlje. Uskoro je otkrila da bje dvostruku bitku, jednu protiv državne birokratije i drugu protiv religijskih fundamentalista, koji su je zastrašivali pretnjama i direktnim napadima. Istina je da su neki od njih bili učtivi, nudeći joj novac da bi zauzvrat ona odustala od svojih zahteva. Ali, ovo ju je još više motivisalo da ode na sud, što nije bilo lako. Prvo, morala je da dokaže sudu u Bratuncu da je njen postradali muž Šaćir zaista bio njen muž, te da je Hamza Orlović, na čije ime se imovina još uvek vodila, bio njen pokojni svekar i da je stoga ona bila pravni naslednik zemljišta na kome se nekada nalazila njena kuća. Nakon četiri godine suđenja, priznata su joj imovinska prava. Onda je došlo do čudne situacije, u kojoj je pravno gledano crkva na njenoj zemlji pripadala njoj (neki su je čak zvali i Fatina crkva). Ali, ona nije želela crkvu, već samo svoju imovinu, pa je započela pravni proces sa ciljem da crkvu premesti. Tako je 2004. Ministarstvo urbanizma i planiranja Republike Srpske donelo rešenje da se crkva premesti. Ali ništa se nije desilo. Najviši zvaničnici Republike Srpske i SPC su se 2007. saglasili da premeste crkvu na novu lokaciju (preko puta ulice). Ipak, to se nije desilo pošto SPC nije mogla da zatvori sudski proces da bi mogla da zatraži novu lokaciju za crkvu. U međuvremenu, sud u Srebrenici je presudio da niko nije odgovoran za konfiskaciju privatne imovine i nelegalnu izgradnju crkve na tom zemljištu. Zbog protesta protiv ovakve presude, Fata Orlović je optužena za „širenje nacionalne, etničke i verske mržnje, podele i netoleranciju" kao i za činjenje „krivičnih dela proti slobode veroispovesti i izvršavanja verskih obreda", ali je prvostepeni sud 16. aprila 2007. odbacio optužbe protiv Fate Orlović.

Međutim, tužilaštvo je uložilo žalbu i 26. januara 2009. Fata Orlović osuđena je na mesec dana zatvora uslovno. Takođe, trebalo je da plati 150 KM pravnih troškova, što je gotovo jednako njenoj mesečnoj penziji. Tokom 2015. Fata je počinila novi prekršaj za koji je dobila kaznu od 200 KM, jer je rekla lokalnim policajcima da „sklone tu crkvu sa njenog zemljišta“.

Iako je tokom prethodnih 17 godina dolazilo do snažnih javnih pritisaka od strane međunarodne zajednice, bosanskih političara različitih nivoa, nevladinih organizacija, stranih medija (BBC je izveštavao o ovom slučaju) i iako je snimljeno nekoliko dokumentaraca, napisano stotine članaka i čak napravljena i pozorišna predstava pod nazivom „Nana Fatina tišina“, ovaj slučaj ni danas 2017. nije rešen – crkva je još uvek gde je bila. Ovaj slučaj na najbolji način opisuje stanje bosanskog pravnog sistema, što se tiče zaštite imovinskih prava. Borba fate Orlović protiv državnog aparata smatra se testom za moguće ponovo ustanovljenje vladavine prava u podeljenoj Bosni. Prema direktoru odeljka za ljudska prava OEBS-a u Sarajevu, Džejsmu Rodenahveru, premeštanje crkve biće jedan od važnih indikatora povratka vladavini prava i mogućnosti da se raskrsti sa ratnim nasleđem. Fata Orlović je tako od obične žene, koja je tokom rata u Bosni iskusila tragediju, postala simbol otpora i borbe za zaštitu imovinskih prava. Ova borba traje i danas i Fata koristi svaku priliku koja joj se pruža da ispriča svoju priču i da prkosi sistemu. Njena poruka je svih ovih godina ostala ista – „Ne u mom dvorištu!“

ZAKLJUČAK

Tranziciona putanja zemalja u tranziciji do sada je dovela do dva ishoda: prvi je stvaranje zemalja sa snažnim institucijama, sa relativno visokim ocenama demokratije i dobrim poslovnim okruženjem, što takođe uključuje i vladavinu prava i zaštitu imovinskih prava. Ovakva putanja karakteriše uglavnom zemlje iz CEE regiona, koje su sada članice Evropske unije. Drugi ishod karakteriše uglavnom zemlje bivšeg Sovjetskog Saveza, koje imaju manje ili više konsolidovane autoritarne režime, slabu vladavinu prava i loše poslovno okruženje. Region Zapadnog Balkana stoji između ove dve suprotnosti, sa nešto boljim rezultatima nego što su oni iz zemalja bivšeg SSSR-a ali koji su mnogo slabiji u poređenju sa zemljama iz CEE. Ovaj rad ukazuje na to da ova situacija nije samo rezultat onih okolnosti sa kojima su morale da se suoče i zemlje iz CEE, već da su zemlje Zapadnog Balkana morale da se suoče i sa drugim specifičnim i stoga ređe vidljivim preprekama, koje su sprečavale ili usporavale njihove reforme ka društvima sa demokratskim i efikasnim upravljanjem, vladavinom prava i ekonomskim slobodama. Da bi se suočilo sa uzrocima slabe vladavine prava i zaštite imovinskih prava na Zapadnom Balkanu, potrebno je priznati postojanje ovih specifičnih faktora i detaljno ih ispitati. Pošto su oni uglavnom ukorenjeni u istorijskoj i kulturnoj dimenziji, gde je teško ili potpuno nemoguće koncipirati mere javnih politika, preporuke moraju da se usresrede na najjačeg spoljašnjeg političkog igrača: Evropsku uniju i proces evrointegracija, da bi se olakšale reforme koje bi osnažile vladavinu prava. Proces evrointegracija trebalo je da posluži ovoj svrsi ali je njegov uticaj oslabljen birokratizacijom i sklapanjem tajnih dogovora sa lokalnom političkom elitom sa Zapadnog Balkana, da bi se tako dostigli važniji politički ciljevi, kao što su politička stabilnost i dobri susedski odnosi među zemljama u regionu, umesto stvaranjem institucija koje doprinose vladavini prava i osiguravaju imovinska prava. Umesto toga, proces evrointegracija mora se preispitati i do tanina

implementirati, da bi se stvorilo okruženje u kome je dalji napredak na putu pristupanja EU uslovljen dobrim rezultatima na polju vladavine prava, mereno pomoću nezavisnih međunarodnih indeksa, kao što su: Rule of Law Index (World Justice Project), Economic Freedom of the World (Fraser Institute), Doing Business (World Bank), Bertelsmann Transformation Index (Bertelsmann Stiftung), Governance Indicators (World Bank) i drugi.

LITERATURA

1. Daniel Treisman, 'Political Economy After Communism', in A. Aslund, S. Djankov (eds), *The Great Rebirth: Lessons From the Victory of Capitalism Over Communism*. Washington DC: Peterson Institute for International Economics, 2014.
2. Douglass North, John Joseph Wallis, Barry R. Weingast, 'Violence and Socila Orders'. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
3. Dower, P.C., and Markevich, A. (2014). A history of resistance to privatization in Russia. *Journal of Comparative Economics*, 42(4), 855-873.
4. Dvorakova, V., & Milardovic, A. (2007). Lustration and consolidation of democracy and the rule of law in Central and Eastern Europe. Zagreb: KAS, 2007.
5. Fraser Institute, Economic Freedom in the World 2016.
6. Freedom House, Freedom in the World 2017.
7. Friedrich Naumann Stiftung, Freedom Barometer Europe 2016.
8. Gerard Roland, 'Transition in Historical Perspective', in A. Aslund, S. Djankov (eds), *The Great Rebirth: Lessons From the Victory of Capitalism Over Communism*. Washington DC: Peterson Institute for International Economics, 2014.
9. <http://www.avaz.ba/clanak/190566/konjevic-polje-fatu-orlovic-bratunacka-policija-kaznila-sa-200-km?url=clanak/190566/konjevic-polje-fatu-orlovic-bratunacka-policija-kaznila-sa-200-km#sthash.BipKre6i.dpuf> (12.05.2017.)
10. <https://www.radiosarajevo.ba/metromahala/kultura/tisina-nane-fate-u-kamernom-teatru/247719> (10.05.2017.)
11. IMF, WEO database 2017.
12. International Property Rights Alliance, International Property Rights Index 2016.
13. Obradović, A., 2005, Ten Years ater Dayton, Divisions Remain, SETimes.com, 2005
14. Places of Pain: Forced Displacement, Popular Memory and Trans-local Identities in Bosnian War-Torn Communities. By Hariz Halilovich. New York: Berghahn Books, 2013.
15. Transparency International, Corruption Perception Index 2016.
16. World Bank, World Governance Indicators 2015.